

COMMUNICATIVE FUNCTIONS OF ANTHROPONYMS IN LITERARY TEXT

Sohiba Otakhonova

Tashkent State University of Uzbek Language and Literature,
PhD student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15577078>

ARTICLE INFO

Received: 24th May 2025

Accepted: 30th May 2025

Online: 31st May 2025

KEYWORDS

Anthroponym,
linguopragmatics,
pragmatics, onomastics,
Uzbek literature,
communication.

ABSTRACT

This article explores the linguopragmatic characteristics of anthroponyms using texts from contemporary Uzbek literature. Anthroponyms, beyond their nominal function, carry expressive and cultural meanings in literary contexts. The study demonstrates how names used by author Erkin A'zam serve communicative and stylistic functions, reflecting characters' social identities, emotional nuances, and authorial intentions. The research highlights the necessity of contextual and pragmatic approaches in analyzing literary onomastics.

ADABIY MATNDA ANTROPONIMLARNING KOMMUNIKATIV FUNKSIYALARI

Sohiba Otaxonova

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15577078>

ARTICLE INFO

Received: 24th May 2025

Accepted: 30th May 2025

Online: 31st May 2025

KEYWORDS

Antroponim,
lingvopragmatika,
onomastika,
kommunikativlik, o'zbek
adabiyoti, kontekst.

ABSTRACT

Mazkur maqolada antroponimlarning lingvopragmatik xususiyatlari yangi o'zbek adabiyoti materiallari asosida tahlil qilinadi. Yangi davr o'zbek nasri va poeziyasida qo'llanilgan antroponimlar turli ijtimoiy-ma'naviy konnotatsiyalarga ega bo'lib, ularning kommunikativ vazifalari, nutqdagi pozitsiyasi va kontekstual ma'nolari aniqlanadi. Misollar sifatida Erkin A'zam asarlaridan foydalaniladi.

Kirish. Antroponim atamasi qadimgi yunon tilidagi anthropos – 'inson' va onyma – 'ism' so'zlaridan tarkib topgan bo'lib, insonlarga qo'yilgan nomlarni anglatadi (Superanskaya, 1973). Tilshunoslikning onomastika sohasi ushbu atamani keng doirada o'rganadi. Antroponimlar o'z ichiga shaxs ismlari, familiyalar, taxalluslar, laqablar, etnonimlar, etiket birliklarini ham qamrab oladi (Ko'zimov, 2002). An'anaviy yondashuvlarda antroponimlar ko'proq tarixiy, etimologik yoki madaniy nuqtai nazardan tahlil qilingan bo'lsa, zamonaviy lingvopragmatik yondashuv ularning kontekstda qanday kommunikativ vazifalarni bajarishini o'rganadi. Bunda ismlarning aytilish usuli, ishlatilish joyi, muallifning maqsadi va tinglovchi yoki kitobxonning reaksiyasi orqali yuzaga keladigan semantik va pragmatik ma'nolar tahlil etiladi (Karasik, 2002; Rahmonov, 2015).

Lingvopragmatika o'z e'tiborini quyidagi jihatlariga qaratadi:

Ismning konnotativ yuklamasi – Masalan, "Bobur" ismi tarixiy, qahramonlik va adabiy-estetik konnotatsiyani o'zida mujassam etadi (Tursunov, 2011).

Kommunikativ funksiyasi – Ismlar orqali munosabat ifodalash mumkin: ta'na, kinoya yoki hurmat (Austin, 1962).

Pozitsion xususiyatlar – Ismning nutqdagi joylashuvi, stilistik funksiyasi, ko'pincha uning semantik yukini belgilaydi.

Ijtimoiy va konflikt indikatorlari – Ba'zan ism tanlovi yoki ishlatilishi ijtimoiy pozitsiya, ziddiyat yoki mojaroning lingvistik belgisi sifatida namoyon bo'ladi (Brown & Levinson, 1987).

Yangi o'zbek adabiyotida, xususan, Erkin A'zam asarlarida antroponimlar o'ziga xos lingvopragmatik yuklama bilan qo'llaniladi. Ular ba'zida muallifning pozitsiyasini anglatadi, ba'zida esa obrazga xos xususiyatlarni ochib beradi. Yangi o'zbek adabiyotida antroponimlar ko'p hollarda obraz yaratish, ijtimoiy munosabatlarni ifodalash va muallifning estetik g'oyasini ochish vositasi sifatida xizmat qiladi. Quyida muallif asarlaridan olingan antroponimlar lingvopragmatik nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Erkin A'zamning "Chapaklar yoki Chalpaklar mamlakati" qissasida antroponimlar badiiy matnning semantik va ideologik qatlamlarini ochishda samarali lingvopragmatik vosita sifatida xizmat qiladi. Muallif shaxs nomlari orqali faqatgina obraz yaratish bilan cheklanmay, balki ularni kommunikativ niyat, kinoya, madaniy stereotip va sotsiopolitik ma'no bilan yuklaydi. Quyida asardagi asosiy antroponimlarning pragmatik funksiya va kommunikativ effektlari tahlil qilinadi.

Xon Man Men va Men Xon Man-Bu ikki nom shaxsga sig'inish va ideologik absurdizmga asoslangan jamiyatni fosh qilish vositasi sifatida xizmat qiladi. "Xon Man Men" antroponimi fonetik va semantik jihatdan "menlik", ya'ni egotsentrik hokimiyat markazini anglatadi. Bu nom orqasida muallif mutlaq hokimiyatning turg'unligi, kultga aylangan shaxs doirasida shakllangan ijtimoiy tartibotlarni tanqid qiladi. Undagi uch bo'g'inli va takrorli tuzilma sun'iy yaratilgan lider timsolini ko'z-ko'z qiladi. "Men Xon Man" esa bu tizimning merosxo'rini, yengilroq, lekin shunday shaxsga sig'inishni davom ettiruvchi obraz sifatida tavsiflanadi. Bu ikki ism orqali muallif hokimiyatning vertikal tuzilmasini fosh etadi.

Tovarish Yak-"Tovarish Yak" antroponimi mafkuraviy doirada shakllangan, lekin insoniylikdan yiroq byurokrat obrazini bildiradi. "Yak" — "yakka", ya'ni boshqalardan ajralib turuvchi, ijtimoiy munosabatlardan uzilgan shaxs sifatida tasvirlanadi. U delegatsiya rahbari sifatida mehmonlarga hamrohlik qiladi, lekin o'zini ulardan ustun qo'yadi. Bu yerda muallif "tovarish" so'zining o'zbek madaniyatidagi semantik bevositaligiga ham e'tibor qaratadi: "do'st", "jigari" ma'nolaridan voz kechgan bu atama sun'iy va rasmiy ideologik murakkabliklarni bildiradi. Pragmatik nuqtai nazardan bu ism orqali muallif soxta do'stlik, sadoqat niqobidagi nazoratni fosh etadi.

Erkin aka-Muallif o'zini "Erkin aka" deb tasvirlar ekan, bu nom orqali shaxsiy erkinlik va ijtimoiy majburiyatlar o'rtasidagi ziddiyatni ochib beradi. Semantik jihatdan "erkin" — ozodlikni anglatga-da, personaj butun asar davomida cheklovlar, rasmiyatchilik va hokimiyatchilik qurshovida harakat qiladi. Bu antroponim yordamida muallif o'zining ichki noroziligini, tazyiqlarga nisbatan ironik munosabatini namoyon etadi. Pragmatik jihatdan bu nom orqali real erkinlik emas, balki faqat tashqi yorliqdagi "ozodlik" tanqid qilinadi.

Baxtiyor- “Baxtiyor” ismi “baxtli” ma’nosini anglatadi, personaj jamiyatda subordinatsiyadagi, sust, passiv, buyruqbozlikka moslashgan inson sifatida gavdalanadi. Muallif bu ism bilan ism-ma’no va reallik o’rtasidagi tafovutni ko’rsatadi. Pragmatik jihatdan “Baxtiyor” ismi kinoyaviy tus oladi — personaj baxtli emas, balki tizimda erksiz bo’lgan qahramonlardan biridir.

Saida — asardagi insoniylik timsoli. Uning ismi arab tilidan olingan bo’lib, “baxtli”, “barakali” degan ma’nolarni anglatadi. Bu obraz orqali muallif milliy qadriyat, samimiyat va mehrni ifodalab beradi. Saida obrazining asosiy kommunikativ vazifasi — xorijiy, begona muhitda insoniy iliqlikni saqlab qolgan yagona shaxs sifatida muallifga madad bo’lishidir. Ismining yumshoqligi va fonetik ohangi ham uning ijobiy portretiga xizmat qiladi. **Xulosa.** Antroponimlarning lingvopragmatik xususiyatlarini quyidagicha umumlashtirish mumkin:

Kontekstual ma’no va semantik yuklama – Antroponimlar badiiy matnda kontekstual ma’noga ega bo’lib, ular orqali obrazning xarakteri, muallifning pozitsiyasi va ijtimoiy munosabatlar ifodalanadi (Baxromov, 2019).

Kommunikativ-pragmatik funksiyalar – Ismlar nutqning pragmatik ohangini belgilab, kinoya, ironiyali muomala yoki hurmat ifodasini bildiradi (Brown & Levinson, 1987).

Estetik va ideologik yuklama – Adabiy matnlar antroponimlardan g’oya va konfliktlarni kuchaytirish, qahramonlar timsolini yanada chuqurlashtirish vositasi sifatida foydalanadi (Lotman, 1992).

Lingvopragmatik yondashuv orqali o’zbek adabiyotidagi antroponimlar chuqur semantik va kommunikativ tahlilga tortiladi. Bu esa onomastik birliklarning nafaqat nominativ, balki madaniy va ideologik funksiyasini ochib beradi. Shunday tahlillar onomastika va adabiyotshunoslikning kesishgan nuqtasida joylashib, interdiscipliner tadqiqotlar uchun yangi yo’nalishlar ochib beradi (Rahmonov, 2015; Fishman, 2006).

References:

1. A’zam Erkin. Chapaklar yoki Chalpaklar mamlakati.-G’G’ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 2021.
2. Austin, J. L. (1962). How to Do Things with Words. Oxford: Clarendon Press.
3. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press.
4. Crystal, D. (1997). A Dictionary of Linguistics and Phonetics (4th ed.). Oxford: Blackwell.
5. Karasik, V. I. (2002). Yazyk sotsial’noy pozitsii. Volgograd: Peremena.
6. Karimov, F. (2018). O’zbek tilida antroponimik birliklar va ularning lingvopragmatik xususiyatlari. Toshkent: Fan.
7. Ko’zimov, O. (2002). O’zbek tilining onomastikasi. Toshkent: O’zbekiston fanlar akademiyasi.
8. Levinson, S. C. (1983). Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Rahmonov, A. (2015). Til va pragmatika. Toshkent: O’zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
10. Rakhimov, S. (2019). Til va kontekst: lingvopragmatik izlanishlar. Samarqand: Registon.cn

11. Tursunov, A. (2011). O'zbek antroponimiyasining asosiy masalalari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti.